

..... 2016

VEČERNICE

Ivana Vatovec

Kjer šelestijo breze

Mohorjeva
Celovec

Ivana Vatovec

Kjer šelestijo breze

Mohorjeva
Celovec

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6-32

VATOVEC, Ivana

Kjer šelestijo breze / Ivana Vatovec. - 1. izd. - Celovec :
Mohorjeva, 2015

ISBN 978-3-7086-0863-1

280982272

Družinske večernice, 72. zvezek
Redna knjiga knjižnega daru Mohorjeve založbe v
Celovcu za leto 2016

Ivana Vatovec: Kjer šelestijo breze

Lektoriral: Stanislav M. Maršič

Urednik: Adrian Kert

© 2015 Mohorjeva založba, Celovec–
Ljubljana–Dunaj

Izdala, založila in tiskala Mohorjeva družba v
Celovcu 2015

Za založbo: Franz Kelih

1. izdaja: 2015

Naklada: 700 izvodov

Cena: 19,00 €

ISBN 978-3-7086-0863-1

Posvečeno moji mami

Uvod

Čudno je to: živiš pol stoletja v kraju, ki ga imaš za svojega, v kraju, od koder pravzaprav izhajaš, potem pa prideš tja, kjer si se rodil, in komaj zagledaš napis na občestni tabli, te prevzamejo neznana čustva, ki jih niti ne znaš opisati, vendar so tu in te pretresajo, kot bi prišel na zapuščeno staro stezo in bi našel sledi, vtisnjene v čas. Nekaj domačega je v teh črkah na tabli, v meni budijo radovednost, ki me žene naprej.

Mogoče, a bolj verjetno bi se to lahko imenovalo kako drugače, je bolj potrditev, da kraj, kjer smo se rodile, obstaja, da je otipljiv in da bomo našle tudi hišo, kjer smo se rodile ...

Ko pozneje stojimo pred hišo, kjer se je začela naša življenjska pot, se od nekod, kdo ve od kod, zgrne nad nas vse, kar smo vedele o mami, očetu in njihovih sorodnikih.

Iz globin spomina se začnejo trgati dogodki, ki so bili vezani na naše življenje in vse, kar se je dogajalo okoli nas.

Najprej je bil to majhen potok, ki pa se z vsakim pritokom, z vsakim letom, ki je minilo, povečeval in nazadnje je skozi naše spomine tekkel že kot mogočna reka, reka, ki nas je pripeljala po več kot petdesetih letih do hiše na Prešernovi ulici v Gudurici, občini Vršac v Srbiji.

A najprej je bil izvir, studenec, potoček, ki se je imenoval Iča ...

Iča

Dan je bil drugačen od drugih dni.

Nekaj se je dogajalo. V kuhinji, ki je bila v enem prostoru veža, kuhinja in jedilnica, je prijetno dišalo. Mama Terezija, ki so jo v vasi klicali *Kuharova* botra, je vendar našla nekaj moke in je mesila kruh v globoki mentrgi, ki je bila včasih lepe zelene barve, zdaj pa se je barva že pošteno luščila z nje in tako je dajala videz utrujenosti.

Terezija se je sklanjala vanjo in počasi gnetla kepo testa, iz katerega je potem naredila majhne hlebčke in jih pustila kar v mentrgi vzhajati.

Med delom je večkrat glasno vzdihnila in nekajkrat se je svetla, prozorna kroglica obesila na veko, se z nje odtrgala ter padla za tablico črnega predpasnika, ki je bil tesno opasan okoli njenega drobnega telesa.

Peč je bila že zakurjena in petelinček, edini, ki je bil med vso mršavo perjadjo kolikor toliko primeren za zakol, je bil že tudi očiščen in je čakal, da ga porine v peč.

Še nekoliko je naložila na ogenj, da je veselo zaprasketalo in je vanjo puhnila vročina. Ko je les dogorel, je žerjavico odrinila na rob, pometla po kurišču in z loparjem stresala hlebček za hlebčkom na razbeljeno ploščo. Potem je porinila v peč še težko litoželezno kozico s petelinčkom in zaprla železna vratca na peči.

Z vzdihom se je spustila na stol ob mizi.

Črna, že zbledela ruta ji je padla globoko na oči, a je ni popravila. Kar dobro ji je delo, da je zakrivala žalost njenih oči.

Iz prsi ji je suho zalajal kašelj.

„O, Bog, pomagaj!“ je rekla, ko je prišla do zraka.

„Mama, jaz sem pripravljena,“ je rekla Iča, ki je prišla po ganku in skozi odprta vrata v kuhinjo.

Iča je bila v resnici Marija, po domače Marička, Mariča, a že ob rojstvu ji je kdo ve kdo ljubkovalno rekel Iča, in to ime se je je potem prijelo. Bratje so jo klicali tudi Marič, a se je na Ičo najbolj navadila.

Terezija je oživila.

„Si zložila v kovček vse, kar sem ti dala na posteljo?“ je vprašala hčer.

„Sem, ampak jopice ne bom vzela, ker bi bila potem ti brez nje. Jaz si jo bom že spletla do zime.“

„Bog ve, ali boš imela iz česa ... Tam tudi ni Amerika,“ je počasi rekla Terezija.

„Ah, mama, če smo vse to prestali, bom menda prišla tudi do kake jopice,“ se je zasmejala Iča, čeprav jo je nekoliko stiskalo v grlu.

Čas odhoda se je bližal in zavedala se je, da poti nazaj ni več.

Pravkar se je vrnila iz vasi, kjer se je še na hitro oglasila pri Angeli, Rezki in Ivani, da so spregovorile nekaj besed. Prijateljice so se ji čudile, ko je tako odločno vztrajala, da gre za kruhom v Banat.

„To je vendar tako daleč,“ je vzdihnila Ivana, čeprav ni vedela, kako daleč je v resnici.

„Kaj hočem, saj vidiš, koliko nas je doma! Treba si je poiskati kruha drugje,“ je odgovorila Iča in je

tudi v resnici mislila tako. Imela je že šestindvajset let – štiri najlepša leta ji je ukradla vojna. Zadnji čas je bil, da se spravi do svojega kruha. Saj je že bila po svetu: najprej je služila v Metliki v komendi, potem pri neki sodnikovi družini v Petrinji. Bila je zelo pridna za delo in so jo povsod imeli radi. A ko je prišla vojna, ni bilo več dovolj hrane za vse in Iča se je kljub solzam gospe sodnikove odločila, da gre domov.

„Doma imamo vsaj kruha,“ je rekla. Kruh je strašno pogrešala. Če ni bilo kruha, je bila lačna, in to je bilo vse pogosteje. Zato je pobrala svoje borne reči in jo mahnila domov.

Mama se je je razveselila, saj se fantje drug za drugim odhajali v partizane in za delo na kmetiji ni bilo dovolj rok, Iča pa je zalegla za dva delavca. Nič ji ni bilo težko in vedno je bila dobre volje in nasmejana.

A vojna leta so bila kljub njeni dobrovoljni naravi zelo težka. Živeli so v strahu pred Italijani, pred ustaši, ki so velikokrat prišli ustrahovat ljudi čez Kolpo, potem so bile nemške hajke, tudi kozaki so se potikali okrog njih. Najmanj so se bali domobrancev, kajti v njihovih enotah so bili domačini, zato so mislili, da jim ne bodo naredili nič hudega.

Pa ni bilo tako, dogajale so se tudi strašne stvari, ki so osveščale ljudi, da niso nikomur zaupali. Ko je bila Bela krajina osvobojeno ozemlje, je Iča nosila hrano v postojanke, kjer so se zadrževali partizani in kjer je bil vedno kateri od njenih bratov. Tako je nesla nahrbtnik s hrano iz Želebeja na Mirno goro, peš seveda, in še v istem dnevu je morala priti domov. Pa ne samo enkrat.

Ob vseh doživetjih je zbrala dovolj gradiva, da je napisala igro, ki so jo potem igrali na Božakovem in v Metliki. Seveda je bila vsebina času primerna – o partizanih in vojni. Ker se je bala, da bodo igro sovražniki iskali pri njej doma, jo je skrila v skalno votlino na gmajni, vendar je še nekdo vedel za skrivališče in ji jo ukradel. Kljub vsemu pa so jo po vojni povabili na pisateljski tečaj v Kočevje, na kar je bila zelo ponosna. Toda oče jo je hitro postavil na zemljo, rekoč: „Kdo bo pa doma delal?“

In je šlo njeno pisateljevanje po vodi.

Tega se je zdaj spominjala, ko je kljub vsemu prišel čas, da gre od doma. Njena pričakovanja so bila velika. Ni se bala dela, ničesar se pravzaprav ni bala, prepričana je bila, da si bo tam, kamor je namenjena, ustvarila lepo življenje.

Brat Lojze si je dajal opravka z vozom. Pred podom je ropotal z vprežnimi *vagami* – prečkami, da bi kar najhitreje vpregel oba sivca, kajti čakala ju je dolga pot.

Tudi Lojze se še ni prav znašel v novem času. Komaj so dočakali svobodo in se z vseh koncev Slovenije vrnili domov, se je izkazalo, da se samo od svobode ne bo dalo živeti. Dve leti starejši brat Franc je bil med vojno pri vezistih in je ob ponujanju kolonizacije izpolnil obrazec za tri osebe. Dobil je rešeno, takrat pa si je premislil. Bil je star dvajset let in navezan na domačo zemljo, v njem se je prebujalo mlado življenje, ki je bilo v času vojne zatrto, in ni si mogel predstavljati, da bi odšel tako daleč od doma. Ko se je tako odločil Franc, je tudi

Lojze ugotovil, da bo boljše, če ostane doma – nekako se bodo že prebili. Pa tudi mladih rok je bilo treba doma, saj je Franc delal na Notranjem odseku v Črnomlju, oče ni bil več tako zelo pri močeh, mama tudi ne, sestri Karolina in Kristina pa sta bili še dekletci.

Iča je videla, da doma ne bo dovolj kruha za vse lačne želodce, zato se je odločila, da pojde v Banat sama. Malo jo je sicer skrbelo, če bo kljub temu, da je sama, dobila obljubljeno kmetijo, ki je po normativih pripadala trem osebam.

„Kar bo, pa bo,“ si je rekla in svojo borno obleko zložila v lepenkasti vojaški kovček, ki je služil že njenim bratom. Nato je mama dodala še dišeče hlebčke in nekaj kosov pečenega petelinčka ter trak suhe slanine, da bo imela za prvo silo, ko pride tja dol.

Kje je našla slanino, Iča ni imela pojma.

Lojze je že napregel vola in jo je čakal.

Z zadržanim grlom se je Iča obrnila k materi.

„Mama, zdaj grem ...“

Terezija ji je na čelu naredila križ in rekla: „Pa pojdi, v Božjem imenu! Čuvaj se in pametna bodi ...“ je naročala in dušila v sebi skrb in bolečino.

„Ate, zbogom ...“ je rekla Iča, ko se je obrnila k očetu.

Ta se je delal trdnega, čeprav je tudi komaj zadrževal solze, a pred hčerko tega ni hotel pokazati. Kot da je to nekaj povsem običajnega, ji je naročal: „Delati znaš, se boš že znašla. Življenje je trdo, zdaj pa še sploh, pa saj to vidiš tudi sama. Ne bi te pošiljali proč, ko ne bi bili prepričani, da ti bo tam boljše.“

Zaupaj vase in v svoje sposobnosti. Pametna bodi, pa bo vse dobro ...“

„Bom, ate,“ je rekla s cmokom v grlu.

Potem je hitro prijela lepenkasti kovček in njeni koraki so odnesli s seboj grenkobo slovesa in strah pred tistim, kar jo je čakalo v neznanem svetu.

„Ajde, pa gremo,“ je rekel Lojze, previdno položil kovček na lojtrnik, z Ičo pa sta sedla na desko, položeno čez lojtrnice, in sivca sta potegnili. Počasi sta stopala po znani poti in cesti do Metlike, pa potem naprej, proti Semiču. Zbirno mesto je bilo v Semiču, ker je bila proga med Semičem in Metliko razdrta, zato na njej ni mogel peljati vlak.

Iča se je med potjo ozirala po Brezankah, Vočinu, vsako njihovo njivo je pobožala s pogledom, ko sta se peljala mimo, in težko ji je legalo na prsi to slovo od domače zemlje. Vse je že brstelo in zrak je bil poln pomladnih vonjev in zvokov. Ponekod so orali, vlačili, in v zavest so se ji zajedli tako znani glasovi, da ni bilo potrebno niti pogledati orača, pa je že vedela, kdo je na njivi. Ko sta se peljala proti Radovičem, jo je presunilo, da Kolpo lahko vidi le še zdaj – kdove, kdaj jo bo spet videla, kdaj bo zaplavala v njej.

Tako milo se ji je storilo, da so se izdajalske solze potočile po licih.

Lojze se je nekaj časa delal, da tega ne opazi, vendar je tudi on vsaj približno čutil, kaj se v sestri dogaja.

„Kaj bi te skrbelo – veš, koliko fantov bo tam! Si boš že našla kakega, da ti bo pomagal pri delu,“ je rekel počasi, tako kot je govoril.

Iča se je nasmehnila skozi solze.

„Ja, najbrž me kateri že čaka ...“

„Čaka ali ne čaka, sama boš težko gospodarila. Saj si močna in vajena dela, a včasih je pri hiši le potrebna tudi moška roka, to že moraš priznati,“ je resno rekel brat.

Tudi sama se je tega zavedala in to jo je skrbelo, a ker je verjela vase, je pogumno rekla: „Bom že nekako. Če ne bo šlo drugače, bom šla pomagat drugim in drugi bodo pomagali meni. Saj ne bom sama tam!“

To je rekla tako odločno, da se je brat nekoliko zdrznil.

„A veš, da te občudujem? Pa ne samo jaz, vsi te občudujemo. Mi bratje smo moški, a ko se je nakazalo, da bi moral kateri od nas od doma, smo se vsi premislili. Ti, ki si ženska, pa si imela več poguma kot mi vsi skupaj.“

Iča se je grenko nasmehnila.

„Saj je tudi mene strah. Nikar ne misli, da grem z veseljem. A morda bom le imela srečo.“

Potem sta govorila o vsakdanjih stvareh, predvsem o delu, ki ga bo potrebno postoriti doma.

Tako sta počasi priropotala v Semič, kjer je bilo že živahno. Ljudje so se zbirali, da bi se odpeljali v različne kraje, večinoma proti jugu.

Vlak je že čakal na postaji. Ljudje so vstopali in izstopali, se pomenkovali ob vlaku, nekateri so viseli skozi okna in klepetali s sorodniki in znanci, ki so stali na ostrem grušču ob progi – vse je vrvelo v mrzličnem pričakovanju pred odhodom v neznanost.

Lojze je Iči pomagal nesti prtljago do vlaka. Počakal je, da se je povzpela v vagon.

„Tako, pa srečno se vozi in sporoči, ko boš prišla tja, saj veš, da bo mamu zelo skrbelo,“ ji je naročil.

„Samo mamu?“ je vprašala.

Brat si je z nezavedno kretnjo segel v bujne skodrane lase.

„Saj veš, da nas bo vse skrbelo.“

Ozrl se je proti kraju, kjer je pustil vola, nato je samo še zamahnil z roko in se vrnil k vozu. Da bi vola kam zbežljala, se ni bilo bati, saj sta bila že pošteno utrujena od dolge poti, vendar se ni bilo zaneesti na to.

Iča je poiskala prostor na leseni klopi, sedla je, kovček pa je porinila pod klop, da ni bil v napoto. Naslonila se je nazaj in zaprla oči. Kmalu jo je trdo naslonjalo klopi začelo rezati v hrbet in ramena in vedela je, da jo čaka dolga in naporna pot.

V vagonu je šumelo kot v čebelnjaku. Dišalo je po smolnatih sajah, po ognju, lesu in premogu. Vlaka se je držal poseben vonj, ki ga ni bilo zaznati nikjer drugje. In kakor da se je s tistim vonjem spojilo tudi pričakovanje nečesa lepega, ji je legel na dušo s posebno drhtečim tonom in ta občutek je ni zapustil do konca potovanja.

Potniki, ki so se med seboj poznali, so se pogovarjali o vsemogočih stvareh. Z zaprtimi očmi je Iča vpijala domačo govorico in počasi, še preden se je vlak premaknil, se je začela zavedati, v kaj se spušča.

Pod postajnim napuščem je stal prometnik ter na dolgo in rezko zažvižgal na piščalko.

Lokomotiva je zasopla, najprej počasi, nato v vse

krajših presledkih, iz svojega drobovja je izvlekla predirljiv pisk v pozdrav in vlak se je začel premikati; vagoni so škripali, klopi so škripale, še v oknih je nekaj ječalo, kot bi pritajen jok polzel iz rež ob steklu.

Ko se je vlak zažrl v semiški tunel, so mimo oken letele iskre in strojevodja je spet pritisnil na okrogel zelen gumb in iz trobente lokomotive je planil krik, ki je prerezal temo predora po vsej dolžini.

„Ču-ha, ču-ha, ču-ha, ču-ha ...“ je sopihala lokomotiva, kolesa pa so ob tračnice udarjala svoj ritem: „Kam greš, kam greš, kam greš ...“

Iča je zaprla oči in se naslonila na les.

Kozjanov Tonič ji je slikal Banat v najlepših barvah, da se je nazadnje le odločila iti. A on se je v zadnjem trenutku premislil in je ostal doma, kljub temu da je bila stara, s slamo krita hiša polna otrok in je botra Kozjanka delala čudeže, da je kolikor toliko nahranila vsa vedno lačna usta.

„Slabše kot doma ne more biti,“ je rekla Martinova Angela, ko ji je Iča zaupala svojo skrb. Pa Angeli ni bilo tako slabo. Imeli so svoj mlin in pri njih ni nikoli manjkalo kruha. No, med vojno je bilo res težko, a zdaj se jim ni bilo več ničesar bati. Ljudje bodo vedno nosili v mlin, za plačilo pa bodo puščali moko, kajti denar je imel malokdo. Iča je pridno zbirala jajca, mama je tudi naredila grudo masla ter jo potem prodala v Metliki, da je bilo dovolj za plačilo vozovnice za vlak.

Ko se je Iča znova zdramila, je vlak že sopihal proti Novemu mestu in Trebnjemu, kjer je skrenil za Sevnico in se potem usmeril proti jugu. Od časa

do časa je zapiskalo iz velike trobente na lokomotivi in se je oblak pare izmotal iz njenega spodnjega dela ter se med kolesi kaj hitro raztrgal na komaj zaznavne pramene, ki so se razblinjali ob vagonih.

Iča je gledala skozi zaprašeno okno, ki je od časa do časa zdrsnilo za kakšen centimeter navzdol, in ko se je odprlo za toliko, da je skozi režo začelo vleči, je vstala, prijela za kovinski ročaj in okno potisnila navzgor, da je sedlo v režo. Pa ne za dolgo, kmalu je ob tresljajih spet začelo polzeti navzdol. Tako je bila zaposlena z gledanjem pokrajine, ki je hitela mimo, in z zapiranjem okna, da je nekoliko pozabila, kam sploh gre.

Kjerkoli so se vozili, povsod so na njivah ljudje kaj delali; nekateri so že sadili krompir, drugi so šele orali, otroci so pasli prestradane krave, ki so tudi občutile vojno, kajti možje in fantje so bili večinoma mobilizirani, ženske, otroci in starci, ki so ostali doma, pa niso mogli opraviti vsega dela, ki ga je bilo vedno preveč, poleg tega pa se je vedno zgodilo kaj, kar jih je zmotilo sredi dela, da so morali vse pustiti in bežati v kritje. Tako je morala tudi živina, ki je ni pobrala nobena od vojskujočih se strani, preživeti z manj krme in paše, kar se je poznalo tudi na mleku, ki ga je bilo komajda za nujne potrebe.

Tu in tam so ob progi štrleli kvišku ožgani tramo-
vi hiš, črnili so se pogorišča skednjevi in nemo so
tožile ruševine starodavnih kamnitih sten.

Iča je globoko zavzdihnila. Sonce se je spuščalo proti goram, sence so bile vse daljše in vse temnejše. Njen pogled se je obesil na žarečo rumenordečo kroglo, ki je počasi tonila za vrh.

„Bog ve, kdaj bom spet videla sonce doma,“ je za-
ječala v sebi.

Vlak je zapeljal čez Sotlo in od tam naprej je začela prebirati napise na postajnih poslopjih v hrvaščini.

Vstopali so vedno novi ljudje, vlak se je napolnil in vsak si je hotel priboriti sedež. Kmalu to ni bilo več mogoče in so morali nekateri stati. Potem so se v sedenju izmenjavali – vsak je sedel nekaj časa. Da bi malo stopil po vagonu, ni bilo mogoče, kajti pod vsako klopjo in tudi po prehodu med njimi je bilo nametanih polno kovčkov, košar in platnenih, doma narejenih torb, in vsak je svoje ljubosumno čuval, kajti v tistih bornih kovčkih in torbah so imeli vse svoje imetje, s katerim so se odpravljali v neznan svet, daleč od doma, daleč od ljudi, s katerimi so preživeli vse svoje dotedanje življenje.

„Teta, sedite,“ je rekla Iča in vstala s trde klopi, da bi si malo pretegnila noge v oguljenih, ponošenih čevljih.

Starejša ženska v dolgem, črnem nabranem krilu in črnem predpasniku, z enako ruto, trdo zavezano pod brado, se ji je hvaležno nasmehnila, sedla na njeno mesto in z obema rokama objela košaro na kolenih, ki jo je imela s seboj.

„Kam pa greš, deklica?“ jo je vprašala čez čas.

„V Gudurico,“ je odvrnila Iča.

„Kje pa je to?“

„V Banatu, še naprej od Vršaca.“

„A, tako ... Mi pa gremo v Makedonijo. Ti boš prej na mestu,“ je rekla ženska. „Kaj hočeš, doma ni ničesar, kmetije nimamo, živeti pa je treba. Če nas je Bog ohranil, da smo preživeli vojno, se moramo